

סימן צד

הרב ישראל דנדרוביץ שליט"א

ראש בית המדרש 'באר האבות'

ערד

ירא ישראל כי יש שבר גדול כים בנפילת עמרת ראשנו ומשוש לבנו אשר האיר לארץ ולדרים עליה בזיו נהוריה. על זה היה דוה לבנו על אלו חשכו עינינו לעת קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים על עולם שאבד מנהיגו ועל ספינה שאבדה קברניטה בהסתלקות גאון עוזינו, אביר הרועים, מרן רבן ומאורן של ישראל בעל 'יביע אומר' ו'יחזה דעת' זיע"א, אשר הגה בתורתנו הקדושה ללא הרף, יומם ולילה לא פסק פומיה מגירסא, ותורת אמת היתה בפיהו. ויוסף הוא המשביר לכל עם הארץ בקן קולמוסו להגדיל תורה ולהאדירה, בן פורת יוסף.

הוא הגבר אשר זכה להחזיר עמרה ליושנה ורבים זיכה להשיכם מעוון ולהחזירם בתשובה שלמה אל צור מחצבתם, בקול ענות גבורה ובמתק שפתיו אשר חן הוצק בהם, בדברים היוצאים מהלב לקרב הלבבות במילי דאורייתא, מתוקים מדבש ונופת צופים, תוכחת מוסר ואמרי דעת, ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח לפעול גדולות ונצורות לחיזוק חומות הדת וביצור גדרי היראה והמוסר, כחזון עובדיה.

הצדיק אבד ועלינו להשים אל לב, לשנות מידותיו התרומיות, נקי כפים ובר לבב, להסיר לב האבן מקרבנו, וללמוד ממעשיו הנאדרים בקודש, אשר צדיק כתמר יפריח, כחכם לב ואמין כוח במלחמתה של תורה, והיה כעץ שתול על פלגי מעיינות החיים, ולבבנו יבין ושב ורפא לנו.

זכיתי לגילויי חיבתו של רבינו לעת אשר זכיתי והגשתי בפניו את ספר ביכורי 'הנחמדים מזהב'. יהי רצון ודברינו אלו, אשר הם פרק מתוך ספרנו החדש 'היו דברים מעולם' העתיד לעלות בקרוב על מזבח הדפוס, ובהם העלינו והבאנו מתורתו שבכתב, יהיו לעילוי נשמתו הטהורה. תורתו מגן לנו היא מאירת עינינו הוא ימליץ טוב בעדנו.

הלב של העצים

'זאין שם על לב': תופעת הלבבות באילנות השדה. כמעט ואינה ידועה, ואילו טיבם ומשמעותם של לבבות אלו שנויים במחלוקת. ♦ יוצאי הדופן שבאילנות: הזית והרימון – חסרי הלב, והתמר – בעל הלב הבודד

ומצאת את לבבו

סביב אפשרות החיים בלא לב, כשמעל הכל ברור כי דרך הטבע הוא שלכל בעלי החיים יש לב.

במאמר זה יתברר כי גם האילנות למיניהם, הם בעלי לב. יש מהם בעלי לב אחד, ויש מהם בעלי שתי לבבות, ויש כאלו שאפילו לב אחד אין להם, כשיש וחסרון זה משפיע ישירות על תכונותיהם הסגוליות.

נקדים ונודה על האמת שהמשמעות הברורה של מהות הלב בעצים השונים אינה ברורה לנו כל צרכה. למרות שטרחנו לאסוף את דברי העוסקים

על הלב, הלוא הוא האבר המזרים את הדם בגוף, יודעים אנו זה מכבר כי הוא קיים אצל כל בעלי החיים, ביבשה בים ובאוויר. חיותם של כל אלו שהדם זורם בגופם, אם בני-אנוש ואם חיות ובהמות, עופות השמים כמו דגי הים ורמשי האדמה, תלויה ועומדת בקיומו של הלב ובתפקודו התקין. במקום אחר כבר עסקנו בסוגיית 'תרנגולות שנמצאו ללא לב' והרחבנו את היריעה

הרקיע

הזית הוא חסר לב, מה שמחדד עוד יותר את חוסר ידיעותינו בכל אלו.

מוסיף רבינו בחיי חידוש עצום מדיליה, חידוש המלווה בהסתייגות של 'ואולי', ולדבריו חסרוננו של הלב באילן הזית הוא הסיבה הנסתרת לקללה הסגולית המצויה בפירותיו: פירות הזית קשים לשכחה, וכפי ששנינו (סו"ט יג ב): "שהזית משכח לימוד של שבעים שנה". מהיכי תיתי דוקא הזית זכה למזל רע זה שהאוכלו משכח תלמודו? משיב רבינו בחיי כי היא הנותנת: לכל האילנות יש לב, ואילו לאילן הזית אין לב! חסרון זה הוא העומד בעוכרו של הזית וגורם לו את טבעו הרע – להיות גורם לשכחה.

מרירות מול מתיקות

ולולי דמסתפינא הייתי אומר להוסיף מעצמי שחסרון הלב באילן הזית הוא גם הסיבה למרירותו המופרזת, שאין בדומה לה בשאר מיני האילנות, וכמו שהביאו בעלי התוספות (ערו"ן יב ב): "מרורין בזית – היינו אילן של זית והוא מר, ואילן נמי מקרי זית דכתיב (שמות טו) 'ויורהו ה' עץ', ודרשינן: זה זית, שאין לך מר באילנות כמו זית". והוא מדברי המכילתא שם.

ושמא הא בהא תליא, שמחמת המרירות שבזית לפיכך אינו מועיל לתורה, שהרי ידענו כי דברי מתיקה משיבים את מאור עיניו של אדם בתורה, וכפי שאמרו בתלמוד ירושלמי (תענית פ"ד ה"ה): "אמר רבי חנינה: קודם לארבעים שנה עד שלא גלו ישראל לבבל נטעו תמרים בבבל, על ידי שיהו להוטים אחר מתיקה, שהיא מרגלת את הלשון לתורה". ושמא הזית משכח את הלימוד דוקא מפני שהוא המר באילנות.

והרי הלב הוא שקשה לשכחה?

אפס כי לאידך גיסא יש להתפלא מעט על דברי רבינו בחיי. הנה רבינו בחיי תולה את קלקולו של עץ הזית בכך שאין לו לב, כשלדבריו זוהי הסיבה שפירותיו קשים לשכחה, בעוד שבמקומות אחרים מצאנו כי דוקא מציאות הלב היא זהו שקשה לשכחה.

בענין אותם מצאה ידינו, עדיין לא הצלחנו אל-נכון לפצח את טיבו של לב האילנות: היכן הוא מצוי באילן ומה הם סימני זיהויו. יבוא איפוא חכמים מעמנו, יהלכו אחרינו בנתיבות אותם החילונו לסלול זה עתה וימלאו אחר הדברים כאשר עם לבבנו.

רבינו בחיי: 'ידוע'...

כך כותב רבינו בחיי (נראה שם ל' 6):

"ידוע שכל האילנות יש להן לב, כשתחתוך אותו. אבל אילן זית אין לו לב. ואולי מפני זה טבע הפרי משכח התלמוד ומטמטם הלב, כמו שהזכירו רבותינו ז"ל בזית".

דבריו אלו של רבינו בחיי רצופים חידושים מפתיעים ביותר. ראשית כל אומר רבינו בחיי: 'ידוע שכל האילנות יש להן לב'. אכן, בהמשך נראה כי חז"ל כבר הכירו את קיום הלב באילנות, אולם כאן נראה כי רבינו בחיי התכוון למידע בוטאני הידוע לכל, מה שמביא את ההערה המתבקשת כי כיום לא ידוע על קיומו של הלב בעצים ולא כלום, שהרי הלב, בתפקידו האנטומי, משמש לצורך הזרמת הדם, ואילו העצים אין בהם דם כלל ועיקר. גם אותם נוזלים המשמשים לחיותו של העץ – לא שמענו על לב שתפקידו להזרים אותם.

כמובן שאין אנו מהרהרים אחר דברי רבינו בחיי, וכפי הנראה בזמנו היה הדבר ידוע ליודעים, אולם דומה כי כיום כבר אין הדבר 'ידוע' ומפורסם.

היה רבינו בחיי נותן בהם סימנים: 'כשתחתוך אותו'. ברור שרבינו בחיי אינו מתכוון כפשוטו ש'יש להן לב' – כשתחתוך אותו, אלא שהלב קיים תמיד, וניתן לזהות אותו כשחותכים את העץ. דא עקא, שרבינו בחיי אינו מפרש כיצד בדיוק מזהים את הלב בתוך חלקיו הפנימיים של העץ.

ממשיך רבינו בחיי ואומר כי לכל כלל ישנו יוצא מהכלל, וכאן אילן הזית הוא יוצא דופן מכללות האילנות, בכך שלכולם יש לב, ואילו לאילן הזית אין לב. ייתכן שרבינו בחיי בהקדמתו 'ידוע' מתכוון גם לפרט זה, שהכל יודעים שאילן

ועוף, ואז ידבק באוכל אותם, כי נודע שמשכן הרוח הוא בלב. ע"כ. וע"ע בכף החיים פלאג' (ס' כד אות מה). ע"ש. וכ"כ בשלחן גבוה (ס' עג), מפי השמועה, ומטו בה בשם האר"י ז"ל. ע"ש. והובא ג"כ בזבחי צדק (עג, סק"ד), והוסיף בשם הבל"י, שנשים מעוברות וכן הזכרים אין להם לאכול לב אפי' של עוף, ושאר נשים אוכלות לב אפי' של בהמה. וכ' ע"ז הזב"צ, שכן המנהג בבגדאד. ע"ש. ומשמע שלא נהגו לחוש לענין שיתגלגל בו רוח, ולכן היו נותנים אותו לנשים שאינם מעוברות. וע' בשו"ת שם משמעון פאללאק (ס' כד ס"ס יז). ע"ש.

ובהיותי בזה ראתה עיני להרה"ג החסיד מהר"ר ששון מרדכי ז"ל, בס' מזמור לאספה (צדף פס ע"ג), שכ', מוח לב כבד קשים לשכחה, וסימנם מל"ך. ע"כ. וכ"כ הרה"ג ר"י סופר ז"ל בכף החיים (ס' קט ס"ק כח), שלפ"ד האר"י ז"ל שעיקר גילוי הנר"ן הם במוח לב כבד ושם מושבם, נראה שאין לאכלם. ע"ש.

עינינו הרואות כי הלב הוא זה שקשה לשכחה, עד שדנו אם זה דוקא בלב של בהמה או גם בשל חיה ועוף, ולכאורה כיצד יעלו הדברים בקנה אחד עם דברי רבינו בחיי שדוקא העדר הלב באילן הוא שקשה לשכחה. ואם כי כמובן אין בכך קושיה, שהרי יש לחלק בין אילנות לבעלי חיים, אך עדיין טעמא בעי.

וייתכן לומר שכל עוד ויש לב בברואים, הרי שהקלקול מצטמק ומצוי רק בלב, ואילו כשאין לב הרי שהקלקול מתפשט אל כולו, ועוד יש לענות בזה.

הזית ושמןו

הגאון רבי חיים פלאג', בספרו 'נפש חיים' (ז, ז), מביא את דברי רבינו בחיי על היות פרי הזית משכח את תלמוד האוכלו, ובהתאם לדברי הגמרא בהוריות (ס) המציינת את הסגולה הפוכה שיש

והנה זכינו והגאון רבי עובדיה יוסף בירר היטב את ענין זה של קושי הלב לשכחה, ואמרתי להביא את דבריו הנוגעים לכאן אותם העלה בספרו שו"ת 'ביע אומר' (ס"ג י"ד ס' ט):

"בהוריות (יג), ת"ר ה' דברים משכחים את הלימוד, האוכל ממה שאכל עכבר, וממה שאכל חתול. והאוכל לב של בהמה. והרגיל בזתים. והשותה מים של שיורי רחיצה. והרוחץ רגליו זו על גב זו. וי"א אף המניח כליו תחת מראשותיו...

והנה הרמ"א בהגה ביו"ד (ס"ס יא) כ' וז"ל: מקצת שוחטים גזורים שלא לשחוט שום אווז בטבת ושבט, אם לא שאוכלים מלבה. משום שקבלה היא בידם שיש שעה א' באותם חדשים, שהשוחט בה אווז ימות השוחט אם לא יאכל ממנה. ונוהגים לאכול מן הלב. ע"כ. ומשמע שאין שום איסור לאכול מן הלב של העוף אף על פי שמביא לידי שכחה. איברא דבגמ' לא קאמר אלא לב של בהמה. אכן מבואר בס' התשב"ץ (ס' תקמח), כי הר"מ אינו אוכל לב עוף, אף על פי שהספר אינו מזכיר אלא לב בהמה שקשה לשכחה, מ"מ מונע נמי לב עוף. ע"כ ומוכח שאין בזה איסור. ומ"מ י"ל דבעוף לא קביע היזקא דשכחה, ומש"ה לא נזכר בגמ'...

וע' במג"א (ס' קע ס"ק יט), ובס' מזמור לדוד (דק"ג ע"ב), שכתבו בשם האר"י ז"ל, שצריך לשמור מלאכול שום לב בהמה חיה או עוף. ע"ש. וכן הוא בשער המצות (פר' וילך) וז"ל: צריך לזהר במאד מאד שלא לאכול שום לב בהמה וחיה ועוף, כי שם תכלית שרש התקשרות נפש הבהמית, ואם יאכלהו האדם מתקשרת בו נפש הבהמית ההיא לגמרי, והיצה"ר מתקשר בו. ומטע"ז ג"כ ארז"ל שהאוכל לב בהמה גורם לו שכחה וטפשות הלב. עכ"ל. וכ"כ בנגיד ומצוה (ד"ס ע"ג). והוסיף, שלפעמים יתגלגל איזה רוח באותה בהמה או חיה

הרקיע

כיצד גזע הזית מתקיים לאורך שנים?

עוד מוסיף רבי חיים פלאג'י וכותב דבר נפלא: בגזע עץ הזית קיים ניגוד מעניין! מצד אחד אנו יודעים כי לעץ הזית אין לב, ומאידך גיסא אנו יודעים כי עצי הזית מאריכים ימים יותר משאר האילנות, בעוד שלכאורה ידוע כי החיות מצויה בלב, מה שהיה צריך להביא לכך כי תוחלת החיים של עץ הזית תהיה קצרה ביותר, ואילו המציאות היא כי דוקא העץ חסר הלב – עץ הזית, הוא זה שמאריך ימים מכל הצמחים.

אלא מסביר רח"פ שדבר זה הוא כדי להראות גדולתו של הקב"ה, שדוקא העץ חסר הלב הוא זה שמאריך ימים ביותר. ואלו דבריו:

"גם יש לומר דבענין זה עשה הקב"ה שלא כדרך טבע, והן הראנו את כבודו ואת גדלו, דהחי יתן אל לבו, דאילן זה של זית קא חזינן שמתקיים שנים רבות, גם כי יזקין יותר משאר האילנות, וזה הוי הפך הסברא והטבע, דדבר שאין לו לב אין לו חיות, כמ"ש רז"ל וכמ"ש הפוסקים לענין טרפיות....

פוק חזי מפלאות תמים דעים, דאע"ג דאין לאילן הזית לב, דהיה מן הראוי דאי אפשר להתקיים אפילו שעה אחת, אפילו הכי בכוחו הגדול, ישתבח שמו ויתעלה הדרו, דהוא אמר ויהי הוא צוה ויעמוד דיחיה שנים רבות ויתקיים יותר מכל האילנות, ולב אין, להראות גדולתו הן אל ישגיב בכוחו".

ויש שמאריכים ימים...

פרפרת נאה זו מזכירה לנו סיפור נאדר שהיה עם הגאון רבי איסר זלמן מלצר, בעל אבן האזל, בעת לימודו בישיבת ראדין, בצילו של מרן החפץ חיים.

רבי איסר זלמן היה מאורס באותם ימים עם מרת ביילא הינדא, בתו של הנגיד רבי חיים יעקב פראנק, והוא ישב ועסק בתורה בהתמדה רבה. לפתע חלה רא"ז במחלה רצינית, ר"ל, וקרובי משפחתה של הכלה לחצו עליה לבטל את השידוך,

בשמן זית: "שמן זית משיב לימוד של שבעים שנה", הרי הוא כותב:

"ואנא בריה קלה, כקוף בפני אדם הגדול בענקים, בהורמונותיה דמר אמינא לאידך גיסא, והוא שהשמן היוצא ממנו מעלהו בזכורו ולא ישכח תלמודו. והגם כי אין לזית לב והיו תוצאותיו כשמן הטוב לפקח אל לבו ובלב נבון תנוח חכמה".

רבי חיים פלאג'י מבקש כאן רשות 'בהורמונותיה דמר', לומר 'לאידך גיסא' – את ההיפך מדברי רבינו בחיי, והוא מציין כי למרות שלזית אין לב בכל זאת יש בכוח שמן הזית לסייע לזכרון הלימוד.

אפס כי לא זכיתי להבין כלל במה נחלק כאן רבי חיים פלאג'י על רבינו בחיי? רבינו בחיי הלא מדבר על פירות הזית, והם הרי משכחים את התלמוד, ואילו רבי חיים פלאג'י מדבר על שמן הזית, והוא אכן משיב את הלימוד. כל אחד מסכים לכאורה עם דברי האחר, מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, ומהי איפוא הדעה המנוגדת אותה ביקש רבי חיים פלאג'י להביע.

ושמא אין כוונתו של רבי חיים פלאג'י אלא להראות באצבע על הסתירה והניגודיות שיש בין הזית שהוא קשה לשכחה, לבין שמן הזית שהוא טוב לזכרון. אך לכאורה, פליאה זו שאכן אומרת דרשני, אין לה קשר לסיבה שציין רבינו בחיי, כי קלקול הזית תלוי בחוסר ליבו של האילן, כי כל סיבה שהיא המסובבת את ענין השכחה בפרי הזית, תחייב אותנו, בד בבד, גם להבין מפני מה אין הדבר מצוי בשמן זית.

ורחוק לומר שדעתו של רבי חיים פלאג'י היא שדוקא חוסר הלב של הזית הוא הגורם לכך ששמן הזית הוא טוב לזכרון, וצריך עיון בכוונתו.

אגב, נזכיר שעל תופעה זו בה הצאצא מתעלה על אביו – השמן זית משיב את הזכרון מול הזית המשכח את הלימוד עסקנו בהרחבה בפרק 'יפה כוח הבן', ומשם תקחנו.

ומאז נתבקעו כל אילנות הזית ואין להם לב
(גזע אחד כשאר ענבים), כן שמעתי".

אם קבלה הוא נקבל, ואם ניתנה רשות היה
נראה בדרך צחות ומליצה ליתן באופן אחר טעם
לשבח על כך שאין לזית לב, והוא בהקדם דברי
המדרש (שמות רבה לו א):

"מה הזית הזה עד שהוא באילנו מגרגרין
אותו, ואח"כ מורידין אותו מן הזית ונחבט,
ומשחובטין אותו מעלין אותו לגת ונותנין
אותן במטחן, ואח"כ טוחנין אותן, ואח"כ
מקיפין אותן בחבלים, ומביאין אבנים,
ואח"כ נותנין את שומנן".

הזית סובל יסורים שאין לך מין נוסף במיני
הצמחים הסובל כך. אילו היה לזית לב – לא היה
ליבו של הזית יכול לעמוד במעמסה זו, והיה קורס
ונופל תחתיו. לכן הקדים הקב"ה רפואה למכתו
ולא ברא בו לב כלל, ומשכך יכול הוא לשרוד את
כל טלטלותיו וחבטותיו.

גם לעץ הרימון אין לב

דומני כי דברי רבינו בחיי מלמדים כי עץ הזית
הוא יחידאי בתופעה זו של העדר הלב, ולכן רק בו
מצויה בעיה זו שפירותיו קשים לשכחה. אולם ראה
זה חדש אשר מצאתי כי הרב יהודה לייב לנדסברג,
בספרו 'חקרי לב' (סאטמר תרס"ה, ח"צ עמ' 77) טוען
בשם חכמי הטבע כי אף אילן הרימון אין לו לב. וזה
לשונו:

"כדאמרי אינשא 'גם התרנגולת תמצא
באשפתות מרגליות טובה, וכן הוא גם הריק
הבור והרשע יעשה לעתים רחוקה מצוה
אחת, אבל לא בהסכמת הלב ובכוונה מצא
הפנינה ועשה המצוה. ואם ידע שעשה
מצוה, לא יקרה בעיניו כי לבו חסר לדעת
ערכה. והנה כל העצים יש להם חלל פנימי
שקורין 'הערץ'. אבל לדעת חכמי הטבע,
מין עץ של רימון אין לו לב 'הערץ'. ועל זה
אמרו שפיר 'הריקנים שבך מלאים מצוות
כרימון – אם פעם אחת יעשו מצוה, הוא
כעץ רימון בלא לב – שמעתי".

כשאף החתן עצמו כתב שהוא מסכים לביטול
הקשר ומציידו אין לו כל טענה או הקפדה על כך.

היחידה שלא הסכימה היתה הכלה עצמה. היא
פנתה לרופא ושאלה אותו על סיכוייו של חתנה
להחלים ממחלתו. משהשיב לה הרופא, שבהתאם
למצב בריאותו של החתן הוא יוכל להוסיף ולחיות
לכל היותר עוד שנה אחת, אמרה הכלה: לחיות עם
תלמיד חכם, בעל מדות נאצלות, שכבר היום הוא
בחיר תלמידי ישיבת וולאזין, הרי זו זכות מיוחדת,
ואת השידוך לא אבטל! מלבד זאת הוסיפה ואמרה:
הודות לטיפול המסור בו הוא יחיה בע"ה עוד שנים
רבות!

לאחר שבני משפחתה הוסיפו להפציר בה לבטל
את השידוך קמה הכלה ונסעה אל החפץ חיים
ושאלה בעצתו. התעניין החפץ חיים ושאל: מה
אומרים הרופאים על מצבו? שמע החפץ חיים את
דברי הרופא, ואמר בשפה ברורה: "ישנם אנשים
בריאים וישנם אנשים שמאריכים ימים".

הגאון רבי משה מרדכי שולזינגר היה חוזר על
סיפור זה תוך שהוא מוסיף, כי פרופ' משה
רחמילביץ הידוע מירושלים היה אומר: הקושיה
החזקה ביותר על מדע הרפואה הוא הרב מלצר! זה
יותר מששים שנה שהוא חולה בשחפת ריאות
חזקה. הוא אינו אוכל כלום במשך היום; בלילה
הוא רק שותה כוס חלב, אשר זה ממש כסם המות
למחלה נוראה זו, והנה הוא חי ופעיל...

וכך האריך ימים הגאון רבי איסר זלמן מלצר עד
לגיל שמונים וארבע שנים——

והיינו דאמרן: דוקא העץ חסר הלב – הוא זה
המאריך ימים יותר מכולם——

מדוע אין לזית לב

מדוע אכן אין לעץ הזית לב? שאלה שכזאת
יכולה להשאל, כמובן, רק אם תשובתה בצידה.
ואכן דבר חידוש מצאתי בספר 'ויצבור יוסף' (פרק
ה, סע' 102):

"והטעם שאין לו לב: שכשנחרב בית
המקדש, כל האילנות בכו חוץ מהזית,
ויצתה בת קול ואמרה: לך אין לב לבכות,

הרקיע

לב הנעדר בעצי הזית. דומה שאם נדע מהו הלב האחד שיש בתמר מול ריבוי הלבבות שיש באילנות אחרים, הרי שגם נדע מהו חסרון הלב שיש בזית.

השרף בגזע ובענפים

בראש ובראשונה יש לנו להדרש לפירוש רש"י על אתר. הנה במסכת סוכה מסביר רש"י:

"אין לו אלא לב אחד – כעין מוח יש בו, כגון בעץ האגוז והגפן, ואין לו אלא בעץ האמצעי הזקוף ועולה וגדל למעלה, ולא בחרייותיו ומכבדותיו".

ובדומה לזה הוא מפרש במסכת מגילה:

"לב אחד – שרף יש לו כמו אילן, אבל אין לו בענפיו אלא בגזעו על פני כל גובהו".

ועוד ראה מה שכתב במסכת פסחים (נו ב):

"ושדו ליה לדקלא בליביה – דקל יש לו לב מתוכו, ויש לו מוח לאורכו, כמו שיש לעץ שקורין שנבו"ג ולאגוז, והמשקה הזה מועיל לדקל להתקיים".

הוי אומר: כל האילנות צומחים באופן כזה בו יש מילוי בתוך גזעם. מילוי הקרוי בלשון רש"י 'כעין מוח' או 'שרף'. והוא, כפי הנראה, מה שקרוי בלשוננו: 'ליבת הגזע' – החלק הפנימי ביותר של הגזע. אלא שבכל האילנות מצויה ליבה זו הן בעצם הגזע ('על פני כל גובהו') והן בענפים היוצאים ממנו ('צמירותיו ומכבדותיו'), ואילו בעץ התמר אין ליבה זו מצויה בענפים היוצאים מהגזע.

וכפי הנראה, לזו גם היתה כוונת המהרש"א בחידושי אגדות (מגילה עט):

"אין לו אלא לב אחד כו' דהיינו לב אחד של גזעו הולך ביושר מלמטה למעלה, מה שאין כן שאר אילנות, דגם הענפים יש להם לב, והם נוטים לכאן ולכאן".

אם כך, הרי שלכאורה ברורים לנו כל שלשת הדרגות המצויות בפנים האילנות: כל האילנות מכילות ליבה, הן בגזע והן בענפים; עץ התמר מכיל ליבה רק בגזע ולא בענפים, ואילו העצים

בעקבותיו ציין רבי יקותיאל אריה קאמעלהאר בספרו 'התלמוד ומדעי תבל' (שער ג ענף לו)

"והנה מה שהביא מחכמי הטבע דעץ רימון אין לו לב, כן הוא בדברי חז"ל במסכת פסחים (עד 6) גבי שפוד של רימון, עיין שם".

בהמשך נתייחס למובאה זו של מסכת פסחים, אולם ברור כי יש מן החידוש בצירופו של עץ הרימון למשפחת האילנות חסרי הלב. הן מחמת שלא נראה כך מדברי רבינו בחיי, והן מחמת כל המשתלשל מעובדה זו, פירותיו אינם קשים לשכחה, גזעו אינו מר, תוחלת חייו אינה ארוכה במיוחד, וכן הלאה.

לתמר – יש לב אחד!

כדי להיכנס אל עובי הקורה, תרתי משמע, של לבבות העצים, ולנסות להבין את 'חובת הלבבות' ותפקידם בגוף העצים, נציין תופעה דומה אותה מאזכרים חז"ל כלפי עץ התמר (סוכה מה ב; מגילה יד ב): "מה תמר זה אין לו אלא לב אחד – אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים".

חז"ל מסבירים כאן כי כלל ישראל נמשל לעץ התמר עקב השוויון ביניהם: לשניהם יש לב אחד. משמע, לכאורה, כי לכל האילנות (נעלי הלצנות – להוסיף את חילן הזית [והרימון], כמוכן) יש יותר מלב אחד, ואילו עץ התמר שונה מהם והוא בעל לב אחד בלבד, ולכן הוא זה שנבחר להיות כמשל לבני ישראל.

אמנם אין זה הכרח גמור לומר שרק עץ התמר יש בו לב אחד, ושמה ישנם עוד אילנות שהם בעלי טבע זה, וחז"ל תפסו את התמר כאחד מני אחרים, אולם בפשטות נראה כי זהו ייחודו של עץ התמר: רק הוא בעל לב אחד, ואילו אחרים יש בהם יותר מלב אחד.

כך או כך, עיון במפרשים העוסקים במאמר חז"ל זה מגלה את עינינו לעיסוק פרשני הסובב את מהותו של הלב היחיד הקיים בעץ התמר. ניתן להניח שדיון זה יכול לסייע בידינו בפתרון השאלה בה אנו מתחבטים: מה הוא הלב שבאילנות, אותו

בחושדות שלב התמר אינו לא כעץ האגוז ולא כעץ הגפן.

ותיכף הוא ממשיך ומעתיק את דברי הראשונים (ראה: חידושי הריטב"א לסוכה שס):

"מה תמר אין לו אלא לב אחד. שאין לו קליפה אלא תוכו כברו אף ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים. ומשום הכי אפקיה רחמנא בלשון כפות תמרים ולא בלשון לולב, וסימנא בעלמא הוא."

משמע מדבריו שהבין כי מדברי הריטב"א עולה פירוש אחר למהות השוני המצוי בין גזע התמר לגזעי שאר האילנות: כל האילנות יש להם קליפה ותוך, ואין תוכם כברם, ואילו גזע התמר אין הבדל בין החלקים שבו, ותוכו כברו.

אפס כי לפירוש זה אנו נתקלים בקושי לפענח מהו, אם כן, עץ הזית שהוא חסר לב לחלוטין, וכי נאמר שגזעו של עץ הזית הוא חלול?

הלולבים הכפותים

פרשנות נוספת לפשר ליבו האחד של עץ התמר אנו מוצאים כהשערה הנאמרת כלפי דעתו של רבינו סעדיה גאון. בקונטרס 'ביאור תשעים מלות בודדות בתנ"ך מרבינו סעדיה גאון שנמצא בכתב-יד באקספארד' (ירושלים תל"א, עמ' יז אות נו): אנו מוצאים את הביאור הבא: "כפות תמרים – לב התמר".

ועל אתר מעיר על כך המוציא לאור, רש"א ורטהיימר:

"גם בתרגומו על התורה מתרגמו 'לב התמרים'. ונראה שמפרש מלת 'כפות' – 'קשור', כמו בארמית. והוא לב התמר, ששם עליו כפותים, כמ"ש בגמ' סוכה לב, מה שאין כן ארז ענפיו קשים ומפורדים הם, ואי אפשר לכפותם יחד. ונראה שהוא מפרש מה שאמרו בגמרא 'מה תמר זה אין לו אלא לב אחד', ר"ל הלולב, שהוא באמצע עץ התמר, בעודו רך, טרם שיתפשטו ענפיו, כמו הלב באמצע הגוף, וזה לא כפירוש רש"י שם, ע"ש".

חסרי הלב היינו שהעץ חסר ליבה לחלוטין, הן בגזעו והן בענפיו.

כאן חשוב לציין שהגדרה זו עולה יפה עם סיווג עץ הרימון כחסר לב, שהרי כך שנינו במסכת פסחים (עד ב): "כיצד צולין את הפסח? מביאין שפוד של רמון...". ואמרו על כך בגמרא: "וניתי של תאנה – איידי דמחלחל מפיק מיא, והוה ליה כמבושל". ופירש רש"י: "מחלחל – כעץ של ערבה ושל אגוז, שיש להן מוח מבפנים".

הרי שהרימון הוא עץ שאין בו את המוח, הוא הלב כפירוש רש"י, ולכן הוא ראוי ומתאים לצליית הפסח.

אלא שבד בבד מתעוררת השאלה: אם הרימון והזית הם בעלי תכונה משותפת על חסרון הלב – מדוע אין עץ הזית מתאים לצליית הפסח, ושמא יש בו חסרון אחר המעכבו, וצ"ע.

ולאידך גיסא יצוין כי אם אכן ירדנו עתה לסוף דעתו של רבינו בחיי, הרי שדומה כי ניתן להסמיק את טבע זה של עץ הזית שהוא מקשה-אחת וחסר-ליבה עם היותו עץ קשה במיוחד, מה שמכשיר אותו לשמש כחומר גלם משובח לבנייה ולגילוף של רהיטים וחפצי נוי.

תוכו כברו

אפס כי הגאון רבי יצחק גויטע, מחכמי טיריאסטי שבאיטליה, בספרו 'שדה יצחק', אינו מסכים כלל עם דברי רש"י. הוא טוען בשפה נחרצת למדי כי רש"י כתב את דבריו אלו מפני השמועה גרידא, אולם כל מי שיבדוק בעצמו בגזע של עץ התמר וישווה זאת עם עצי האגוז והגפן יבחין מיד כי בשונה מדברי רש"י הכותב כי יש שוויון ביניהם, הרי שהאמת היא שיש חילוק מהותי הקיים ביניהם, ורק הוא ולא אחר ההסבר האמיתי של מהות הלב האחד של עץ התמר השונה משאר האילנות.

וכך הוא כותב בספרו 'שדה יצחק' (ליוורנו תר"ו. סוכה שס):

"אין ספק דרש"י ז"ל פירש כן לפי השמועה, ששמע שכן הוא, אבל רואים אנו

הרקיע

לבבות דקל

הבאנו עד כה את דברי המפרשים השונים שעסקו להדיא בנידון לב התמר. אך מעניין להבחין כי אף אחד מהמפרשים הללו לא הצביע על מה שקרוי כיום: "לבבות דקל", הלוא הוא חלק מעץ הדקל, המצוי במרכז תחתית הגזע, והוא ראוי למאכל. תופעה זו היא יחידנית ואין בדומה לה בעצים נוספים.

(ושמא יש לכך שייכות עם המבואר בדברי רש"י (עירובין כ"ט): "קור – דבר רך הנוסף על הדקל בכל שנה, וקודם שיגיעו ימות הגשמים ויתקשה ויעשה עץ – קרי ליה קור, וטוב למאכל הוא", וכן (נרכות נ"ו): "קורא – רך הגדל בענפי הדקל בכל שנה, כדרך שאר אילנות ולשנה שניה הוא מתקשה ונעשה עץ").

האם זהו הלב האחד המצוי בעץ התמר? ייתכן, אלא שאז תהיה המשמעות בדברי חז"ל שרק לתמר יש לב אחד, ואילו לשאר האילנות אין לב כלל, שהרי אצל שאר האילנות לא מצאנו את חלק הלב האכיל. מה שכמובן יפליא עוד יותר את שאלתנו המרכזית: מה ייחודו של עץ הזית משאר האילנות, אם אכן לכולם אין לב.

לפום ריהטא

כמסקנת ביניים ניתן לומר שיייתכן מאוד כי רבינו בחיי סבור כפירושו של רש"י אודות מהות הלב שבאילנות, מה שאכן מאפשר להציג את שלשת הקטגוריות: יותר מלב אחד, לב אחד, והעדר לב, וכפי שהסברנו לעיל.

אולם גם ניתן לומר כי לדברי רבינו בחיי אין קשר בין הלב בו הוא עוסק כלפי אילן הזית, לבין הלב עליו דנים חז"ל כלפי עץ התמר, ויתכן כי מדובר בשני דברים שונים לחלוטין, שרק השם שלהם זהה, מה שכמובן מצריך בירור מהותי כלפי כל אחד מסוגי הלבבות, ותן לחכם ויחכם עוד.

פירוש זה אינו מוצא את 'לב התמר' בגזע האילן כלל ועיקר. לדבריו מהות 'לב התמר' הוא הלולים הצומחים בו, והוא קרוי 'לב אחד' לפי שענפי הלולב אינם מופרדים זה מזה כי אם כפותים זה לזה. כך שזהו השוני בינו לבין שאר האילנות, שענפיהם מופרדים זה מזה.

ברור שגם לפירוש זה אין אנו יודעים מה טיבו של עץ הזית שאין לו לב כלל ועיקר, שהלוא ממה-נפשך יש לו לב, כי הלוא קיימים רק שני אפשרויות: או שענפיו מחוברים ויש לו לב אחד, או שענפיו מובדלים ויש לו כמה לבבות (אם כי למעשה ברור שאין ענפיו מחוברים כלל).

הפירות ברורים ועומדים

פירוש נוסף שאף הוא אינו מוצא את לב התמר בתוך גזעו של התמר, כתב הגאון רבי יוסף חיים מבגדד בספרו 'בניהו' (מגילה ש"ס), והוא פירוש מדעת עצמו למהות 'לב אחד' הקיים בעץ התמר.

"תמר זה אין לו אלא לב אחד. פירוש: התמר אין לו ענפים ועלין סביבות הפרי, אלא התמרים תלויין בקלח אחד, לבדם ברורים ועומדים, כמו עלי ההדס התלויין בעצי ההדס, וזהו 'לב אחד', דהיינו קלח אחד ברור וגלוי ועומד לבדו ואין עלין יוצאין ממנו ומכסים אותו".

לדבריו, צורת צמיחת פירות התמר היא הייחודיות של העץ המקנה לו את היותו 'לב אחד'. אם בשאר מיני הפירות, מסתירים הענפים והעלי את הפרי, כך שהפרי חבוי ואינו נראה לעין, הרי שפירות התמר התלויים על גבי הקלח, הם ברורים ועומדים, וזהו 'לב אחד' של התמר.

שוב, גם לפירוש זה אין אנו יכולים להבין מהו איפוא חסרון הלב של עץ הזית, ואם כי אכן צמיחת פירות הזית דומה לצמיחת שאר מיני פירות האילן, ולא כצמיחת פירות התמר, הרי שאדרבה יש לו כמה לבבות ולא שאין לו לב לחלוטין.

